

Nikola Sunara
Split

MOTIVSKI SVIJET PELJEŠKIH KOLEDA

UDK 398.332.4(497.584)

Rukopis primljen za tisak 2. 9. 2024.

*Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper*

Na početku rad definira pojam koleda te upućuje na njegovu mnogoznačnost i naznačuje njegov izvedbeni kontekst. U nastavku slijedi motivska analiza koleda s poluotoka Pelješca. Raščlamba pokazuje da se u koledama javljaju mitski i kršćanski motivi, a uz njih motivi iz flore i faune. Iz analiziranih koleda evidentno je da se njihov motivsko-tematski svijet u određenoj mjeri prilagođava njihovim adresatima i odražava njihovu životnu stvarnost.

Ključne riječi: nematerijalna kulturna baština; Pelješac; koleda; motivi.

1. UVOD

Poluotok Pelješac prostor je bogat prirodnim i kulturnim ljepotama koji je nastanjen od prapovijesnih vremena. Geografski položaj determinirao je geopolitičku, gospodarsku, ali i kulturnu situaciju na Pelješcu. Mediteranska orijentiranost toga prostora očituje se u bavljenju pomorstvom, brodogradnjom, ribarstvom, vinogradarstvom i vinarstvom, a te egzistencijalne životne preokupacije preslikale su se i na tradicijsku kulturu. Jedan je od važnih i prepoznatljivih običaja, koji je dio pelješke nematerijalne kulturne baštine, koleda. U radu će se posebna pozornost posvetiti motivskoj analizi peljeških koleda koje su objavili Antonin Zaninović (2018) i Cvito Fisković (1992: 3–26).

2. VIŠEZNAČNOST POJMA *KOLEDA*

Koleda se prvi put spominje u bugarskom *Sinajskom trebniku* u 9. stoljeću, u kojem se taj običaj zabranjuje jer je poganskog podrijetla, a zabrana koledanja prisutna je i u Rusiji u 11. stoljeću zbog istog razloga. U nas se prvi put spominje 1272. godine u dubrovačkom Statutu (usp. Belaj, 2007: 181–182; Dragić, 2008a: 21; Obradović Mojaš, 2017: 30).

Analiziravši niz rječničkih tumačenja izraza *koleda*, Lozica je zaključio kako koleda pretežito pripada božićnom i novogodišnjem vremenu te je vezana za čestitarske ophode pjevača koje se dariva. Primjećuje kako su izvori tih običaja pretkršćanski, ali je došlo do njihove kristijanizacije (Lozica, 1999: 71). Smatra kako je izraz koleda vjerojatno antičkog podrijetla od *lat. kalendae* (ili *calendae*) i *grč. καλανδαι*, a najučestalije se deriviraju od latinskoga glagola *calo*, *-are* sa značenjem *zazivati*, *zvati*. Lozica dodaje: »Gerundski oblik *calendae* (*dies*) odnosi se na dane koje treba zazivati, a tako su nazivali novogodišnje blagdane« (Lozica, 1999: 72). Dragić (2008a: 22) se slaže s tom etimologijom, ali spominje i kako su neki etnolozi i antropolozi navodili da naziv koleda potječe od imena za praslavensku i sveslavensku božicu Koledu ili boga Koleda. Tu je pretpostavku, navodi Belaj, odbacio još Dobrovsky, ali se u znanosti zadržala do 19. stoljeća (Belaj, 2007: 183).

Višestruko je značenje riječi *koleda*. Danas najčešće označava pjesmu, ali u prošlosti je označavala: dar; krijes; Badnjak; Novu godinu; križ s nabodenih devet naranača, posebno ukrašenu grančicu šipka na koju bi se nanizalo suho voće, bademi, orasi, naranča i jabuka (Pelješac); bijeli kruh koji se ispeče za Božić, a jede tek na Bogojavljanje (Lobor); božićno pecivo (Hrvatsko zagorje); koledvicu kao dar svećeniku koji je blagoslovio kuću na Badnjak; božanstvo; ophod; poganski obred; osobno ime (usp. Milčetić, 1917: 221; Gavazzi, 1988: 125; Fisković, 1992: 18; Lozica, 1999: 68–69; Braica, 2004: 18–19; Belaj, 2007: 182; Obradović Mojaš, 2017: 17–20). Za koledu Dragić navodi različite nazivi kao što su *kolenda*, *kolendra*, *koledva*, a za izvođače termine *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*, *koledvaši*, *kolojani*, *koledani*, *junaki*, *ditići*, *koledvači*. Dodaje da se u nekim krajevima, Istri, Hrvatskom primorju i Lici, upotrebljava i naziv *firole* (Dragić, 2008a: 21–22). U Blatu, Veloj Luci i Račišćima na Korčuli, na Lastovu, na području Stoca, Neuma, Popova polja, Čapljine za ophod uz pjevanje tih pjesama upotrebljava se naziv *veselanje* zbog pripjeva *veselo*, *veselo*. To su u pravilu pjesme u stihu osmercu (usp. Dragić, 2008a: 33; 2018: 200; Zaninović, 2018: 45).

Koleda kao naziv za pjesmu koja se izvodi u ophodima novijeg je postanja. Lozica smatra da su kolede »svedene na pjesme i izvedbe kršćanskog sadržaja da bi se prekrilo poganstvo nekadašnjeg obreda«, a pokušaji da se poganski ophodi

zamijene kršćanskim običajima postoje još od srednjeg vijeka (Lozica, 1999: 74). U srednjem vijeku, ističe Obradović Mojaš, crkva je noćne ophode koje je smatrala poganskim ostatkom pokušala supstituirati »svećeničkim obilaskom i blagoslovom uz pjevanje svetih pjesama na Božić, Silvestrovo i Sveta tri kralja«, no zaključuje kako su ti pokušaji bili bez uspjeha (Obradović Mojaš, 2017: 26).

U različitim krajevima koledalo se u drukčije vrijeme, ali najčešće u božićno doba. Gavazzi primjećuje: »Koledanje nije vezano svagdje uz jedan isti datum, nego ovdje uz jedan, ondje uz drugi – ponajviše uz Badnji dan pa Božić, dalje osobito često uz Novu godinu a i na Sv. tri Kralja; nerijetko se koledanje u istom selu ponavlja i na nekoliko od tih blagdana, a zna se početi još i prije Božića« (Gavazzi, 1988: 200). U Baškoj Vodi koledalo se najviše na Staru godinu, ali i uoči Bogojavljanja i na Bogojavljanje, a djeca su koledala i na Novu godinu (Šetka, 1964: 468). Na Pelješcu se, prema Fiskovićevu zapisu (1992: 4, 8), koledalo na Božić, uoči Nove godine i Svetih triju kraljeva. Tomelić spominje kako se na Pelješcu koleda u cijelo božićno vrijeme, ali posebice na Staru godinu (2003: 90). Splitski su Varošani, Braica ističe, počinjali s *kolendranjem* dan poslije Božića te su njihovi ophodi trajali sve do Svetih triju kraljeva, a Hvarani su koledali na Svetoga Stjepana, Novu godinu i Sveta tri kralja (Braica, 2004: 16–17). Na Braču su koledarski ophodi trajali od Svete Kate do Sveta tri kralja, a u stolačkom se kraju veselalo od Svetoga Nikole do Sveta tri kralja (Dragić, 2008a: 22). U trogirskom i kaštelanskom kraju, kao i u Veloj Luci na Korčuli išlo se su koledarske ophode od Svih svetih do Svetih triju kraljeva (Dragić, 2018: 200). Na Korčuli se, bilježi Žanetić, koledalo sve od Svetog Martina pa do Svetih triju kraljeva (Žanetić, 2016: 76). U Dubrovniku se nekoć koledalo za Sv. Mihaela, Sv. Luku, Sv. Šimuna i Judu Tadeja, uoči Svih svetih, Sv. Martina, Sv. Kate, Sv. Andrije, Sv. Franje Ksaverskoga, Sv. Nikole, Sv. Lucije, Sv. Tome, uoči Božića, Sv. Stjepana, Nove godine i Bogojavljanja, a danas se koleda na Badnjak i Staru godinu (Obradović Mojaš, 2017: 57, 143). Galović navodi kako su na Krku poznate »Božićne koledve (25. prosinca), Stipandanska (Stjepandanska) koledva (26. prosinca), Novogodišnje koledve (1. siječnja), Svetotrikraljska koledva (6. siječnja), ali i koledva sv. Katarine (25. studenoga), koledva sv. Mandaline (22. srpnja) i koledva prigodom blagdana Uznesenja Marijina – Vel(ik)ja Gospa (15. kolovoza), tj. Stomorina« (Galović, 2018: 324).

2. 1. KOLEDARSKJE PJESME I OPHODI

Pjesme koje se pjevaju u koledarskim ophodima Dragić (2008a: 23) svrstava u lirske obredne pjesme i ističe kako ih je znatan dio kristijaniziran. Stihovi im često završavaju pripjevom *koledo, koledo*. Strukturu su bliske zdravicama, a od adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama razlikuje ih činjenica da su

po motivskoj zastupljenosti uglavnom svjetovne. Različite su tematike: ljubavne, mitske, povijesne, vjerske, itd. Perić-Polonijo navodi kako ih mnogi znanstvenici smatraju »najarhaičnijim (od sačuvanih, naravno) tipova obredne poezije« (Perić-Polonijo, 1985: 361).

Koledarski ophodi izvode se u skupinama, najčešće mladića i muškaraca, a negdje djece i djevojaka (Šetka, 1964: 467; Zaninović, 2018: 45). Perić-Polonijo kaže kako su skupine koledara različite veličine, uglavnom ih sačinjava pet do sedam članova, a negdje ih bude i dvadesetak. Okupe se na dogovorenom mjestu odakle idu od kuće do kuće gdje pjevaju i čestitaju blagdan te od domaćina traže simboličnu nagradu za svoj trud. Autorica naglašava kako ne idu svugdje svi koledari zajedno u jednoj skupini, već se u nekim mjestima organiziraju u više većih ili manjih skupina koje kreću s različitih strana (usp. Perić-Polonijo, 1985: 384–390).

Koledarski ophodi sastoje se od triju dijelova. U prvom dijelu koledari su pjevali pred domom ili na vratima, a drugi i treći dio odvijao se unutar doma. Koledanje bi počinjalo uvodnim pozdravom, kojem bi negdje prethodilo pitanje ili zamolba domaćinu može li se njemu i njegovu domu zapjevati koledu. U središnjem dijelu koledari su hvalili redom sve ukućane imenom od najstarijih prema najmlađima. Osim ukućanima, svoje najbolje želje upućivali su i domaćinovu imanju, zemlji i stoci. Upravo u središnjem dijelu koleda najviše sadržajno nalikuju zdravicama koje hvale domaćina, mladence i druge. Koledari su svoje pjevanje završavali molbom da im se udiješe darovi za njihov trud nakon čega su ih domaćini pozvali u svoj dom da ih počaste hranom i pićem, a ponekad i novcem (usp. Perić-Polonijo, 1985: 361; Gavazzi, 1988: 201; Braica, 2004: 16; Dragić, 2008a: 23–24; Obradović Mojaš, 2017: 84; Zaninović, 2018: 45). U Dubrovniku je bio običaj da se s prozora koledarima baca novac umotan u zapaljen papir kako bi ga u mraku mogli lakše pronaći. Ako bi ih domaćini ignorirali, koledari bi im odgovorili ironičnim i podrugljivim pjesmama, a ponekad i kletvama (Obradović Mojaš, 2017: 45). Na Pelješcu, Fisković bilježi, mladići bi se skupili na dogovorenom mjestu, a sa sobom bi od kuće ponijeli *liricu*, *mišnicu*, torbu i ferele. Jedan od njih nosio je torbu u koju su prikupljali poklone kao i mijeh za vino, a drugi je bio zadužen za sviranje. Išli su od kuće do kuće, ali nisu koledali u kućama u kojima je bilo teško bolesnih i obitelji koje su bile u koroti. U tim slučajevima molili su za pokojnike ili bolesnike (Fisković, 1992: 8). Tjedan dana nakon koledanja, Tomelić donosi, koledari su na Pelješcu organizirali zajedničku večeru na kojoj su se pjevale prigodne šaljivo-satirične pjesme kojima su teme bile slabosti ili smiješne karakteristike mještana kao i komične epizode iz njihovih života (Tomelić, 2003: 92).

3. MOTIVSKA ANALIZA PELJEŠKIH KOLEDA

Zaninović u radu *Nekoliko kolenda iz Dalmacije (Opisi običaja i napjevi)* navodi zapise više koleda s poluotoka Pelješca. Uz tekstualni donosi i notni zapis te naputak kako bi pojedine pjesme trebalo izvoditi. U prvoj pjesmi (Zaninović, 2018: 129–130), prema prvom stihu naslovljenom *Dobra večer, koje u kući!*, primjećuje kako se sastoji od »ne uvijek pravilnih ni suvislih stihova« (Zaninović, 2018: 128) te je pjeva jedan pjevač, a nakon svakih dvaju ili četiriju stihova ponavlja se pripjev *U našega Gospara pridvore / pjevajmo braćo do zore!* Koleda započinje pozdravom i dobrom željom koju koledari upućuju domaćinima iza koje slijedi već spomenuti pripjev:

*Dobra večer, ko je u kući,
pomogo vas Svemogući!
U našega Gospara pridvore
pjevajmo braćo do zore!*

U sljedećem dvostihu ukućane pozdravljaju kao braću Hrvate i identificiraju se kao koledari te sve one koji su u kući pozivaju na veselje.

*Nebojte se, braćo Hrvati,
Došli su vam kolendari!
Dobra večer, pjesnik veli,
Ko je u kući, nek se veseli!*

U koledu se tada uvodi motiv ptice u gori koja se veseli i uspoređuje se s veselom društvom koledara i ukućana. Potom slijedi slika jata poljskih golubova koji su se okupili oko duba na čijem vrhu stoji orao¹ koji zapovijeda svim pticama. Odras je to prirodne hijerarhije i odnosa u životinjskom svijetu. Ptice su čest motiv mitskih pjesama koje su nastale u »drevnim mnogobožackim vremenima« i one su u tim pjesmama antropomorfirane, a u mitskim je pjesmama česta alegorija (Dragić,

¹ Katičić smatra da je orlu i sokolu zbog činjenice da su ptice grabljivice mjesto na vrhu (2005: 58), a umjesto njih ponekad se javlja i paun (2005: 54). On orla i sokola, koji su savili gnijezdo na vrhu stabla, nedvosmisleno povezuje s nebeskim bogom gromovnikom kojega su Slaveni zvali Perun (Katičić, 2007: 91).

2008b: 24–25). Mitski je element i stablo, u ovo slučaju hrast², oko kojega se okupljaju ptice ili koje se nalazi u središtu sela ili dvora.³

*Veseli se ptica u gori,
A kamo li ne ćemo mi ovdí!
U polju je jato goluba,
Svi se skupe oko duba.
Navrh duba orô staše,
Svim pticama zapov'jedaše.*

Koledari zatim od sluge traže da im donese vina i kobasicu, a onda se obraćaju i gospođi gospodarici doma i od nje traže skromne poklone za zahvalu:

*Ne će gospođa neharna biti,
Kolendarima ne zahvaliti.
Mi vam vele ne pitamo,
Od mala se kontentamo:
Šipak, dinju, šaku voća,
Da grizemo do ponoća.*

² U Frazera nalazimo kako su hrast štovali mnogi europski narodi (Grci, Rimljani, Kelti, Germani, Slaveni, (2019: 516). Leger ističe kako je hrast bio posvećen Perunu, ali i Zeusu (1984: 71).

³ Takvo drvo naziva se kozmičkim drvetom, svjetskim drvetom ili drvetom života, a Vinšćak navodi da se kozmičko drvo nalazi »u središtu svijeta i stoga je ono *axis mundi*, os ili središnji stup koji podupire svijet« (Vinšćak, 2002: 26). U Eliadea nalazimo kako je »Simbol Planine, Stabla ili Stupa smještenih u Središte Svijeta izuzetno (je) raširen« (2006: 54). Posebno ističe *Kozmičko stablo* za koje kaže kako je najraširenije od prethodno navedenih simbola, a smješteno je u sredinu Svemira te su na njega oslonjena tri Svijeta. Zastupljeno je u mnogim religijama, dodaje Eliade, i povezuje različite razine postojanja te omogućava komunikaciju između neba, zemlje i podzemlja (2006: 55–58). Slično kaže i Katičić koji navodi: »Čudesno drvo svojim stablom, kao kakvim stožerom, povezuje troja prostranstva: gornje, srednje i doljnje. U gornjem je suh vrh (zlato ili biser) i na njem orao ili sokol, u srednjem su pčele, golubovi i ostale ptice, a u doljnjem voda, glodavac s dragocjenim krznom (kuna ili hermelin) i kamen. Dolje je i mek ležaj. To je pak troje kao nebesko prostranstvo i nebeski svod gore, naš podnebesni svijet u sredini i dolje zemlja s podzemnim šupljinama iz kojih izvire voda, kamen i mek ležaj« (Katičić, 2005: 59). Opisano čudesno drvo asocira ga na svjetsko drvo ili drvo života. U nordijskoj mitologiji stablo koje povezuje tri svijeta kozmički je jasen Yggdrasill (Leeming, 2003: 106), a Katičić smatra kako se predaja o Yggdrasillu podudara sa slavenskom predajom u tolikoj mjeri da to dokazuje kako je riječ o zajedničkoj indoeuropskoj baštini (Katičić, 2005: 82).

Domaćine podsjećaju da je već prošla godina dana otkada su im posljednji put koledali. Predstavljaju se kao stonska mladost koja se tu večer skupila koledati. Potom slijedi motivski sklop čest u koledama, zelen bor na kojem sjedi ptica, u ovom slučaju orao, koja svojim krilima s bora otresa zlatne rese:

*U kući (!) vam bor zeleni,
A na njemu orô sjedi.
Kad orô krilom krene,
Otrese vam zlatne rese.*

Na kraju zapisa stonske kolede Zaninović bilježi što se pjevalo ako su se domaćini odazvali na koledarski poziv: *Mi poznamo već po svijeci, / Da vi n'jeste pošli leći.* Uz to, zapisao je i stihove kojima se završava koledanje uoči Božića: *Čestito vam Badnji dan / i sutrašnji veliki dan!*

Slični se motivi javljaju u pjesmi iz Oskorušna, koju je Zaninović preuzeo od Bjelovučića i uvrstio u svoj tekst. U njoj je došlo do zamjene orla za sivoga sokola,⁴ koji kao i orao u prošloj pjesmi, otresa zlatne rese, ali ovaj put s murve. Od Nike se traži da pošalje svoje sluge da ih pokupe i odnesu k zlataru da ih prekuje i od njih napravi tri srebrne čaše. Prva je čaša za Gospodina, druga za Djevicu Mariju, a treća društvu uzdravlje. Uz očite kršćanske motive poput čaša za Gospodina i Djevicu Mariju, javlja se i broj tri, koji je bogat simbolikom, a u kršćanskom kontekstu predstavlja Sveto Trojstvo.

*Pred kućom ti murva reste,
A na njoj su zlatne rese.
Na grani joj siv sokole
Koj' obruni zlatne rese.
Pošalji, Niko, sluge tvoje,
da ih skupe,
Da ih nose u zlatara,
da ih prekuje,
Da salije do tri čaše*

⁴ Sokol se u epskoj poeziji javlja kao eponim za junaka. Kao pticu, u lovu ga upotrebljavaju samo najviši društveni slojevi, kraljevi i carevi, pa je prema tome sokol znak prestiža. Detelić je povukla paralelu između sokola i viteza: »Dobrom podlogom za epsko modeliranje čini ga to što je malen a hrabar, krvoločan, prgav, 'ne da na sebe' te je relativno neovisan. Po tomu što može kružiti nebom i odletjeti u slobodu, a ipak se odaziva na zov sokolara, sokol je postao pravi simbol za disciplinirana i odana viteza/ratnika« (Detelić, 2012: 48).

srebre.
Prva čaša Gospodinu,
poklonimo se!
Druga čaša Djevi Mari,
veselimo se!
Treća čaša našoj glavi
u zdravlje!

(Zaninović, 2018: 137)

U Ponikvama na Pelješcu, Zaninović piše, koledalo se na *Mlado ljeto* i na Sveta tri kralja. Mladići su išli po četvorica u skupini, a svaki od njih imao je u ruci štap. Darove su sakupljali u dvije košare koje su nosili. Isti autor naglašava kako su oni, za razliku od mnogih drugih, uvijek koledali na sam blagdan, s početkom iza mise. Stihove zapisane pjesme koji imaju dodatak *kolende*, *kolende* pjevala su prva dvojica mladića, a stihove s dodatkom *veselo*, *veselo* druga dvojica. Tako su naizmjenice pjevali do završetka koji su pjevali zajedno (Zaninović, 2018: 131). To je u skladu s karakteristikama veselarskih pjesama koje nalazimo u Dragića (2008a).

Pjesmom dominira mitski motiv oraha koji raste nasred sela, no na njemu ne sjedi ptica, već pod orahom počivaju brat i sestra. Sestra brata potiče da ustane i popne se na orah te s njega otrgne tri rese pa ih odnese zlataru koji od njih treba iskovati tri čaše u kojima će dati piti koledarima.⁵ Na tom mjestu pjesma prelazi iz alegorije u realan svijet i koledari traže da im se dâ piti da bi Bog nastavio blagoslivljati domaćine.

Prva dvojica:
Orah raste nasred sela kolenda, kolenda.
Druga dvojica:
Pod njime je počivalo veselo, veselo.
Tu počiva brat i sele kolenda, kolenda
Sele brata iglom backa kolenda, kolenda
Ustani se, moj brajane veselo, veselo
Pa se penji na orahe kolenda, kolenda
Pa utrgni do tri rese veselo, veselo
Pa ih nosi u zlatara kolenda, kolenda

⁵ Katičić u bratu i sestri koji se nalaze na počivalu pod stablom vidi mitski motiv rodoskrvne svadbe božanskih brata i sestre Jurja i Mare, djece boga Gromovnika, koji se nalaze na ležaju pod drvetom života. Njihova svadba svake godine pokreće vegetacijski ciklus (usp. Katičić, 2008 i 2009).

*U zlatara, hitra meštra veselo, veselo
Da sakuje do tri čaše kolenda, kolenda
Čijem ćeš nam piti dati veselo, veselo
Vašeg truda, Božjeg dara kolenda, kolenda
Što vam ga je Bog zaimô veselo, veselo
Da bi vam ga i podržô kolenda, kolenda
U životu glave vaše veselo, veselo.*

(Zaninović, 2018: 131)

Pjesma završava stihovima koje sva četiri mladića zajedno pjevaju i kojima zazivaju dobrobit na sve sudionike i domaćine:

*Odi su nam lani kobasicu dali,
a sad nam se fale, da nam pleće hrane.
I vino i čelo, sve nam zdravo, veselo, veselo,
sve nam zdravo, veselo, veselo!*

(Zaninović, 2018: 132)

U prethodno analiziranim pjesmama koje sadrže mitske motive vidjeli smo i kršćanski motivski sloj koji je srastao sa starijim mitskim, a često ga i zamijenio. U sljedećoj pjesmi dominiraju kršćanski motivi. Ona je pjevana na Tri kralja u Poni-kvama. Sadrži legendarne⁶ motive o Isusovu krštenju. Dvojica je mladića započinju stihovima koji završavaju dodatkom *veselo, veselo*, a druga dvojica odgovaraju: *A Jezusu Gospodinu / poklonimo se, / poklonimo se!* Taj odgovor funkcionira kao pripjev koji se ponavlja u cijeloj pjesmi.

Na rijeci Jordanu, gdje je Ivan krstio, sagrađena je crkva u kojoj je Gospa rodila Sina. Ona šalje Petra po Ivana da ga dođe krstiti, a ime koje će mu dati jest *Jezus*.

⁶ Legendu Solar definira u najužem smislu kao tekstove koje opisuju živote kršćanskih svetaca s izvornim značenjem koje označuje tekstove koji se čitaju u crkvi. U širem smislu kaže da se pojam odnosi na »sve književne vrste u kojima je zahvaćen opis ponašanja nekih pojedinaca koji služe kao uzor za određeni način života« (Solar, 2005: 212). Botica navodi da legenda obiluje religijskim motivima kao i fantastičnim elementima. Imaju utilitaran karakter pa se često upotrebljavaju u odgojno-obrazovne svrhe, a teme su im najčešće filozofske ili religijske (Botica, 2013: 446–447). Prema Dragiću, legende imaju vjerski karakter te se u njima kao likovi javljaju Isus Krist, svetece i svetci, mučenice i mučenici, crkveni prelati. Dodaje kako su bliske predajama s kojima dijele sličnu fakturu, a od njih ih donekle odvaja element čudesnoga koji je njihov *genus specificum* (Dragić, 2017: 165).

Dvojica:
Ivan vodu zakrstio
na rijeci Jordanu
veselimo se, veselimo se!
Druga dvojica:
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

Tu nam crkva sagrađena
I tamjanom⁷ okađena,
Veselimo se, veselimo se!
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

Tu nam Gospa Sina rodi,
Veselimo se, veselimo se!
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

Pošje Petra po Ivana,
Da joj (sic) dođe krsti (sic) Sina
Veselimo se, veselimo se!
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

Petar pođe, Ivan dođe,
Veselimo se, veselimo se!
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

Kako će mu ime biti?
Ime će mu Jezus biti,
Veselimo se, veselimo se!
A Jezusu Gospodinu
poklonimo se,
poklonimo se!

(Zaninović, 2018: 132)

U prethodnim stihovima vidljivo je da pjesma uvelike odudara od novozavjetnog narativa o Isusovu rođenju. Ne podudaraju se ni lokacije ni kronologija rođenja te je pjesma, iako znatno obilježena kršćanskim motivskim sklopom, u velikoj mjeri oslonjena na autorsku kreativnost. Sa spomenutim narativom podudara se poveznica sv. Ivana Krstitelja s krštenjem na rijeci Jordan. Pjesmu završavaju svi pjevači zajedno udarajući štapovima u tlo i pjevajući bez pripjeva:

⁷ Badurina za tamjan naglašava kako »njegovo žrtveno paljenje predstavlja posebnu počast onome kome se prinosi« (Badurina, 1979: 562). Dodaje kako je njegovo paljenje u različitim religijama vrlo staro te da je paljen u čast važnih ljudi, božanstva kao i u kultu mrtvih (Badurina, 1979: 562).

*Koj' će spasit sve kršćane,
Sve kršćane prave vjere
I ovega domaćina,
Koji će nam piti dati.
Vašeg truda, Božjeg dara,
Što vam ga je Bog zaimô,
Da bi vam ga i podržô!
U životu glave vaše
I ovega domaćina!*

*I vino i čelo, sve nam zdravo, veselo!
Mi smo došli kolendati,
Vi ćete nas darovati.
Mi vam vele ne ištemo,
Na malu se ne srdimo.
Dobar bokun pečenice,
Od tri lakta kobasice!
Ivino i čelo, nek nas čuje sve selo!*

(Zaninović, 2018: 132)

Prije nego zatraže poklone, koledari domaćinu izriču dobre želje: da Isus spasi vjerne kršćane kao i domaćina koji će im dati piti, da im blagoslovi trude kao i do sada, da ih održi na životu te da im sve bude zdravo i veselo. Konačno podsjećaju domaćine kako su im došli koledati, a da će im zato oni uručiti poklon. Naglašavaju kako ne očekuju velik poklon, no ipak paradoksalno traže velik komad pečenice i kobasice u dužini od triju lakata, što pjesmi daje humorističnu notu.

U Vignju, Zaninović (2018: 133–134) ističe, koledalo se na Staru godinu navečer, ali i tijekom godine kada bi komu bio imendan. Mladići su išli u jednoj skupini te su svoj dolazak unaprijed najavljivali. Prvo su išli k župniku pa su, nakon što su upitali za dopuštenje i dobili ga, zapjevali:

*Evo danci svi minuše starog godišća,
porođenje Sina Boga na dan Božića, kolende!
(a čitav zbor nastavi pripjevom):
Oj i sada i do lita s veseljem!*

Iza uvodnih stihova slijedila je pjesma koja je bila različita i njezin oblik ovisio je o osobi kojoj je bila upućena. Jedan ili dva pjevača pjevali su tekst pjesme, a ostali su nakon svakog stiha odgovarali pripjevom. Pjesmu koju navodi Zaninović koledari su pjevali župniku. I u drugim krajevima kolede su prilagođavane recipijentima. To primjećuje i Gavazzi: »A naročito su značajni oni slučajevi kada se tekstovi popijevaka udešavaju i odabiru prema tome, pred čijim se domom koleđa: župnikovim, učiteljevim, sučevim, dobra ili imućna gospodara, pred domom, u kome ima djevojaka za udaju itd.« (Gavazzi, 1988: 206).

<i>Jedan ili dva:</i> <i>Dobar večer, naš Pastiru, kolende</i> <i>Svi:</i> <i>Oj i sada i dolita s veseljem!</i> <i>Sa svom družbom, ka je s Vami, kolende</i> <i>Došli smo Vas kolendati, kolende</i> <i>Ovom dvoru hvale dati, kolende</i> <i>I došli Vam nav'jestiti, kolende</i> <i>Da je sutra dan čestiti, kolende</i> <i>Dan čestiti Mladog ljeta, kolende</i> <i>Upućenje novog vijeka, kolende</i> <i>Dobar večer naš Pastiru, kolende</i>	<i>Čestito ti Mlado lito, kolende</i> <i>U veselju i radosti, kolende</i> <i>Mnogo ljeta dohodilo, kolende</i> <i>I zdrava te nahodilo, kolende</i> <i>Bog ti dao razum bistar, kolende</i> <i>Puku dava'lipa svita, kolende</i> <i>U tvojemu ki su okrilju, kolende</i> <i>Da te nav'jek blagosivlju, kolende</i> <i>Kolendari dohodili, kolende</i> <i>I zdrava te nahodili, kolende</i> <i>Ovo društvo kliče Vami, kolende</i> <i>Da živio Pastir nami, kolende. Amen.</i> <i>(Zaninović, 2018: 133–134)</i>
---	--

Iz teksta je vidljivo da koleda započinje pozdravom župniku i njegovu društvu. Pjevači najavljuju da su došli koledati i izreći hvale njegovu dvoru te mu najaviti dolazak Mladoga ljeta, tj. Nove godine. Koledari župniku čestitaju Mlado ljetu i žele da mu dođe još mnogo puta i prođe u veselju i radosti. Žele mu da ga zdravlje posluži, da mu Bog dâ bistar razum da može povjereni mu narod mudro savjetovati kako bi ga oni uvijek blagoslivljali te mu koledari uvijek dolazili te ga zdrava nalazili. Pjesme završava usklikom *Da živio Pastir nami, kolende. Amen.* U njoj nema kao u prethodnim pjesmama molbe da se koledare dariva, što je zasigurno povezano s društvenim statusom adresata.

Fisković (1992: 9) je također zabilježio kako su koledari posebnu pjesmu pjevali župniku. Iako Fiskovićev zapis i prethodna pjesma iz Vignja nisu identične, u najvažnijim se crtama podudaraju i u objema ophodari župniku žele bistar razum da može savjetovati narod, a uz to zdravlje i blagoslov.

<i>Evo danci...</i> <i>Dobar večer, naš pastiru, kolende,</i> <i>Bog ti dao razum bistar, kolende</i> <i>puku dava'lipa svita, kolende</i> <i>u tvojemu ki je otkrilju, kolende</i>	<i>da te uvik blagosivju, kolende.</i> <i>Kalendari dohodili, kolende</i> <i>i zdrava te nahodili, kolende.</i> <i>Ovo društvo kliče vami, kolende</i> <i>da živijo pastir mami. Amen.</i>
--	---

Koleda iz Vignja koja se pjeva u kući u kojoj ima kćeriju i sinova u sebi sadrži razvijen alegorijski prikaz pa se u njoj o sinovima i kćerima govori kao o sokolovima i golubicama:

*Dobar večer, I. I, brate, kolende
Oj i sada i. t. d.
Sa svom družbom večerasken, kolende
Došli smo Vas kolendati, kolende
Vašem dvoru hvale dati, kolende
Dostojni su ovi dvori, kolende
Bit večeras proslavljeni, kolende
Jer u njiman (sic) majka goji, kolende
L'jepo jato sokolića, kolende
Drugo jato golubica, kolende
Kad sokoli steku krila, kolende
Obletiće b'jele dvore, kolende
Poletiće u istočne, kolende
I zapadne lipe strane, kolende
Po svitu će prolićati, kolende
I urese sabirati, kolende
I opet će se povratiti, kolende
Na bijele svoje dvore, kolende
Da odmoru perje svoje, kolende
I pohodu golubice, kolende
Golubice sestre svoje, kolende*

*Koje rešu vaše dvore, kolende
Sokoli će nastojati, kolende
Za sestrice udomiti, kolende
Zelen-vincen okititi, kolende
Sokolovim drugim dati, kolende
Nek jih budu uživati, kolende
Sad poslušaj, stara mati, kolende
Što će tvoji sokolići, kolende
Iza toga učiniti, kolende
Oni će ti poletiti, kolende
De je jato tudih tica, kolende
Prebijelih golubica, kolende
Svaki će svoju uloviti, kolende
U ove dvore dovoditi, kolende
To će tebi milo biti, kolende
Mi Vam sada kolendari, kolende
Mlado ljeto čestitamo, kolende
Koje će sutra osvanuti, kolende
I unaprid Vam dohodilo, kolende
I zdravo vas nahodilo, kolende
Za mlogo lita i godina, kolende. Amen.
(Zaninović, 2018: 135–136)*

Nakon izricanja svoje nakane da pjevaju, koledari hvale dvore u kojima majka, domaćica, odgaja lijepo jato sokolića i drugo lijepo jato golubica. Sokolići će kada ojačaju odletjeti po svijetu gdje će sabirati urese, a kući će se vratiti odmoriti i posjetiti golubice, sestre svoje. Oni će za svoje sestrice nastojati pronaći druge sokolove koji će ih udomiti i zelenim vijencem okititi.⁸ Tada će oni poletjeti u lov na tuđe golubice i svaki će za sebe uloviti po jednu te ih dovesti k majci u dvore zbog čega će njoj biti drago. Sinovi su alegorijski prikazani kao sokolovi, a kćeri kao golubice. Sokol je simbol borbenosti i viteštva, a golubica mira. Udvaranje i stupanje u brak

⁸ Zelena je boja proljeća i vegetacije koja se s proljećem pojavljuje. Ono simbolizira »nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sv. Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega« (Dragić, 2012: 48). U narodnom vjerovanju zelenilo ima apotropejsku moć i vjerovalo se da će zelenilo otjerati demone (usp. Badurina, 1979: 590.).

prikazano je kao lov u kojem sokolovi ulovljene golubice dovode u svoj dom, a svoje sestre daju drugim sokolovima koji ih ovjenčavaju zelenim vijencima. Koledari pjesmu završavaju čestitanjem Mladog ljeta koje će sutra osvanuti i željom da članove obitelji mnogo ljeta zdrave nađe. Prije pjevanja, za vrijeme pjevanja i na kraju, Zaninović kaže, koledari ispaljuju po jedan hitac iz puške ili pištolja. Ti hitci imaju apotropijski značaj. Domaćini pjevače časte bademima, smokvama, *priklama*, *hroštulama*, vinom, a uz to im i u torbu sprema poklone koje na kraju koledari podijele među sobom.

Na Pelješcu je Fisković (1992) zabilježio niz koleda za koje kaže kako se već dugo ne izvode. Kao i na drugim mjestima, prije nego bi započeli s koledanjem, mladići bi zatražili dopuštenje: »'Braćo kalendari možemo li kolendat našeg brata (Stipana)?' Ako ukućani odgovoru 'možemo', onda se kalendari rukuju s domaćinom i počnu pivat i uvijek istin početkom, a onda nastavu kako komu« (Fisković, 1992: 8). Koleda i ovdje variraju tematikom i motivima s obzirom na recipijenta kojemu su namijenjene, ali sve započinju stihovima koje pjevaju dva koledara:

*Evo danci svi minuše starog godišta, kolende,
porojenje sina Božjeg na dan Božića, kolende.*

(Fisković, 1992: 9)

Ostatak koledara pozdravlja domaćina i pitaju da ih pusti u svoj dom. Usput ga traže da ih daruje vinom, pečenicom, kobasicom, pogačom, novčićima. Svoje želje argumentiraju činjenicom da je hladno i da pada snijeg, a na kraju na domaćina zazivaju Božju pomoć. Svaki njihov stih završava riječju *kolende*.

*Oj i sada i do lita s vesejen, kolende
Dobar večer (Ive) brate, kolende
sa svon družbon inokupnom, kolende
Dobar večer domaćine, kolende,
otvori nan bila vrata s vesejen, kolende,
i večeras i do lita, kolende
Domaćine gizdavi, kolende
noć je ova mirna, kolende
došli smo ti kolendat, kolende*

*podaj naman vina, kolende
od gudi na pečenicu, kolende
kobasicu od tri lakta, kolende
jer je večeras snig i zima, kolende
a nas ovdje puno ima, kolende
i komadić pogače, kolende
i novčića mali broj, kolende
pomagate Gospod Bog, kolende.*

(Fisković, 1992: 9)

U drugoj inačici pjesma započinje najavom, a zatim slijedi pohvala domu kojem se pjeva. Koledari govore kako je sutra prvi dan mladoga ljeta te ukućanima taj dan čestitaju uz želju za dobro zdravlje:

(...)

*Dostojni su ovi dvori, kolende
bit večeras proslavjeni, kolende
došli smo van navistiti, kolende
da je sutra dan čestiti, kolende
prvi danak mladog lita, kolende
inokupnog cilog svita, kolende
čestito van mlado lito, kolende
sa svon družbon inokupnon, kolende
koja je sada u vašem dvoru, kolende
unaprid van dohodilo, kolende
i zdrave vas pohodilo, kolende.*

(Fisković, 1992: 9)

Fisković navodi više primjera koleda čiji je tekst prilagođen prilikama u obiteljima kojima se koledalo. Pred bogatijom kućom, pošto su svim ukućanima poimence zapjevali, tražili su da domaćini pošalju svoje slugе da daruju koledare novcem, suhim voćem, kobasicama i pečenicom:

(...)

Lipo ime (svakome u kući po redu)

*Pošajite slugе vaše, kolende
da daruju koledare, kolende
oli bečih oli groših, kolende.*

*Mi van puno ne pitamo, kolende
od mala se kuntentamo, kolende
samo malo suha voća, kolende
da grizemo do ponoća, kolende*

*kobasicu od tri lakta, kolende
pečenicu iza vrata, kolende
jer je vani snig i bura, kolende.*

*A ti stara iz komina, kolende
ne budi nan jako lina, kolende
napuni nan punu vriću, kolende
oli koju mantalicu, kolende
oli koju kobasicu, kolende
što j'ostala od Božića. Amen*

(Fisković, 1992: 10)

U kući u kojoj je bilo muške djece javlja se već viđen motiv sokolića koji će uskoro odletjeti u tuđinu i odatle se vratiti sa silnim blagom. Tim će poklonima ukrasiti dvor i darivati djevojku:

(...)

*a divojke dobra srca, kolende
dar će odvratit mladu momku, kolende
misto burme jabučicu, kolende
a za jubav slatki cilov, kolende
to će momku mило biti, kolende
a vaman će drago biti, kolende
sokolića pričekati, kolende
i čestita ogrliti, kolende.*

(Fisković, 1992: 10)

Sin će domaćinima u dom dovesti snahu na ponos, a koledari će se veseliti. Na kraju, u skladu s ustaljenom formulom, pitaju za skroman poklon, u ovom slučaju *žmulić*⁹ vina, i izražavaju dobre želje:

(...)

*bez ikakva druga mita, kolende
već za žmulić dobra vina, kolende
za oplakat naša grla, kolende.
Nek van cvati dobra srića, kolende
da van bila čast i dika, kolende
za mnogo lita i godina. Amen.*

(Fisković, 1992: 10)

U kući u kojoj prebiva zaručena djevojka koledari su pjevali pjesmu u kojoj je djevojka prikazana kao ružica koja raste u obiteljskom dvoru kao ruža u perivoju i cvate »dok je momak ne ubere, kolende« (Fisković, 1992: 11). Pjevači obznanjuju da su čuli da je mladić okušao sreću i da se sprema svadba. Savjetuju im da je bolje pirovati zimi jer:

⁹ Žmulić od žmulj, lat. *modiolus* čaša (Klaić, 1987: 1455)

(...)

*vruće lito nek ne želi, kolende
zimsko noć je duga i hladna, kolende
za dva draga mila i blaga, kolende
to će njiman drago biti, kolende
mi ćemo in se veseliti, kolende.*

(Fisković, 1992: 11)

Na kraju opominju domaćina da im ne uskrati čašu vina jer će ga piti u njegovo i u zdravlje mladih vjerenika:

*Opominjemo te (Kristo) brate.
da ne uskratiš vina čaše, kolende
pit ćemo ga u zdravje tvoje, kolende
i svi s čašom dobra vina, kolende
u zdravje za dva virenika. Amen.*

U pjesmi koja je upućivana djevojka koja je još nisu zaručene, djevojka je metaforički prikazana kao golubica koju roditelji odgajaju u svojem dvoru, a ponavlja se usporedba s ružom u perivoju:

*Vas i vašu golubicu, kolende
koju gajite u bilu dvoru, kolende
kako rusu u perivoju, kolende
koju sada kolendari, kolende
na pozornos mi zovemo, kolende.*

(Fisković, 1992: 11–12)

Koledari se tada izravno obraćaju djevojci koju i dalje oslovljavaju kao golubicu te njezino lijepo bijelo perje uspoređuju sa snijegom, a njene grudi sa zrelim jabukama. Upozoravaju je na opasnost od mladića koji su i u ovoj pjesmi prikazani kao sokolovi:

(...)

*Golubice stražu stavi, kolende
da te sokol ne opazi, kolende
jer je sokol višt za lova, kolende
oka bistra, kjunu oštra, kolende
da te kjunom ne dotegne, kolende
da ti cvitak ne uvene, kolende.*

(Fisković, 1992: 11–12)

Nakon što su djevojku savjetovali, koledari od nje traže da ustane i počasti ih vinom i pečenim kobasicama uz koje će bolje piti i domaćinu ljepše nazdraviti:

(...)

*ispo' skala bocu izvadi, kolende
punu vina veselega, kolende
er nas teško bije žeda, kolende
a kruto nan suho grlo, kolende
hotilo bi se ništo drugo, kolende.
Neka poje golubica, kolende
sada vidit u komin, kolende
je!' pečena kobasica, kolende
tako ćemo boje piti, kolende
domaćinu nazdraviti, kolende
skupa s njegovan golubicon, kolende
za mnogo lita i godina. Amen.*

(Fisković, 1992: 12)

U domu u kojem je bilo više djevojaka doraslih za udaju pjevala se pjesma u kojoj su one ponovno alegorički prikazane kao golubice, a mladići kao sokolovi. Ljepota golubica koja resi njihove obiteljske dvore u pjesmi se uspoređuje s cvijećem koje krasi perivoje:

*Skupa s vašin golubican, kolende
koje rešu vaše dvore, kolende
kako cviće perivoje, kolende
ruse, černin i bosilje, kolende
lir; ruzmarin i modrice, kolende
i ostalo svako cviće, kolende.*

(...)

(Fisković, 1992: 12)

Koleda se nastavlja savjetom o tome kako bi se djevojke trebale ophoditi s mladićima koji im se udvaraju. Savjetuje im se da ih ne odbijaju:

(...)
*kad van budu dolićali, kolende
na bile vaše dvore, kolende
sokolići da vas vabu, kolende
nemojte se otimati, kolende
slatki celov njiman dati, kolende.
To će njiman milo biti, kolende
slatki celov usprimiti, kolende.*
(...)

(Fisković, 1992: 12)

Njihovu vjenčanju posebno će se veseliti majka:

*Mati će se veseliti, kolende
kad vas vidi sa sokolićen, kolende
okićenih zelen vincen, kolende
zelen vincen od poštenja, kolende.*

(Fisković, 1992: 12)

Koleda završava ustaljenim izricanjem dobrih želja i molbom da se pjevačima otvore vrata i da ih se počasti bocom dobra vina:

(...)
*da glasnije mogu pivat, kolende
Mlado lito čestitovat, kolende
za mnogo lita i godina. Amen.*

(Fisković, 1992: 12)

Isti motiv sokolova i golubica provlači se i u koledu (Fisković, 1992: 13–14) pjevanoj pred kućom u kojoj je bilo više djevojaka i mladića. Osim motiva iz faune, uvode se i motivi iz flore, zeleni borovi i vite jele, koji imaju mitsku podlogu.¹⁰ Motivi flore suprotstavljeni su motivima faune u obliku slavenske antiteze:

¹⁰ Katičić kao primjere čudesnog drvetu života navodi, među ostalim, bor i jelu. Raznolikost vrsta drveća koje se mogu smatrati primjerima drvetu života objašnjava: »Ne zbunjuje tu toliko raznolikosti konkretnih vrsta drveća. Lako je zamisliti da se već u najstarijem obrednom pjevu posezalo za raznim vrstama drveća kako bi se slikovito opisalo ono neizrecivo, čudesno i sveto drvo koje u sebi obuhvaća sva drveta i sve grmove na svijetu, predstavlja samu bit izrasle stabljike (...).« (Katičić, 2005: 64).

*U ovizin vašin dvorin, kolende
izrasli su zelen bori, kolende
Nisu ovo zelen bori, kolende
već su ovo sokolovi, kolende
(...)*

*Što smo prija govorili, kolende
vite jele spomenuli, kolende
nisu ono vite jele, kolende
nego vaše golubice, kolende
(...)*

(Fisković, 1992: 13)

Sokolići su opisani kao zlatokrili i učeni te su se već uputili po širokom svijetu, a jednoga će se dana vratiti i u dom im dovesti golubicu koju su ulovili.

*(...)
sokolići su zlatnog krila, kolende
kojeno ste uzgojili, kolende
svakog sklada izučili, kolende
ki van veće prolićaju, kolende
po širokon ovon svitu, kolende.
Često će se nazirati, kolende
na pitoma tuja gnjizda, kolende
da ugrabu golubicu, kolende.
Srića će in poslužiti, kolende
skoro će je uloviti, kolende.
To će vaman biti milo, kolende
kad je primu u svoje krilo, kolende.*

(Fisković, 1992: 13)

Golubice se, osim s vitim jelama, uspoređuje i s voćkama u perivoju i kitama lijepoga proljetnog cvijeća:

(...)

*kojeno ste uzorili, kolende
u vašemu bilu dvoru, kolende
kako vočke u perivoju, kolende
ili kako kita cviča, kolende
gizdavega od prolića, kolende.*

(...)

(Fisković, 1992: 13)

Djevojke krase roditeljske dvore i krasit će ih dok ne odlete sa svojim sokolovima, a na njihovo mjesto doletjet će druge golubice. Koledari ispjevavaju pjesmu predstavljaju kao svoju želju domaćinima, a za zahvalu od domaćina traže uobičajenu čašu vina da smoče grlo uz zdravicu na kraju:

*Što smo ovdi ispivali, kolende
golubicam pripivali, kolende
ovo je žeja kolendara, kolende
vama zdravje, nama fala, kolende
uza falu čaša vina, kolende
er je vanka nama zima, kolende.
U dvoru van vina puno, kolende
a naše je suho grlo, kolende.
Velik broj je ki je s nami, kolende
ki još nisu niti pijani, kolende
dakle (Matiju) sad poteci, kolende
pak ćemo te stat slaviti, kolende
i ti ćeš se veseliti, kolende.
Živijo nan (Matiju) brate, kolende
mnogo lita i godina. Amen.*

(Fisković, 1992: 13–14)

Sljedeća koleda izvođena je u domovima u kojemu su sami bili brat i sestra. Obraća se bratu i poručuje mu da se ženi i da koledare dogodine dočeka s čedom uz koljeno. Sestra je i u toj pjesmi prikazana kao golubica i uspoređena s ružinim pupoljkom koji još nije procvjetao i s bijelom vilom¹¹ koju kada odraste, treba dati sokolu.

¹¹ Vile su nadnaravna bića obličjem slična ženama. Prvi zapis o njima nalazimo u bizantskog pisca Prokopija iz Cezareje u VI. stoljeću, a javljaju se i u Zlatnoj legendi Ivana

(...)

*a tu milu golubicu, kolende
ka se skupa s tobom goji, kolende
ko pupojak od rusice, kolende
neprocvaćen koji stoji, kolende
na vrh gore danu i noći, kolende.
Kad odraste bila vila, kolende
sokolu je ti pokloni, kolende
doskora će bit nevista, kolende*

*nek van lipa reste srića, kolende.
Sad očepaj bocu vina, kolende
i napoji ove svate, kolende
pošaji doma svih pijane, kolende
i dogodišta živi bili, kolende
i u tebe se napojili, kolende
za mnogo lita i godišća. Amen.*

(Fisković, 1992: 15)

Zlatoustog na početku XII. stoljeća (Dragić, 2008: 429). Kukuljević Sakcinski primjećuje kako su u njegovo vrijeme vile uspoređivane s rimskim nimfama. Kategorizira ih i smješta u tri skupine s obzirom na elemente u kojima borave, zrak, zemlju i vodu, pa navodi njihova pučka imena: vila oblakinja, vila planinkinja ili podgorkinja i vila vodena. Dodaje kako vile mogu biti dobre i zle. Kukuljević kaže da su vile lijepe mlade žene, blijeda lica i u bijelo obučene. Kosa im je zlatna i duge te raspuštena doseže do peta. Tijelo im je tanko i uspoređuje ga s jelom, a lagane su poput ptica (Usp. Kukuljević, 1846: 160–161). Škrbić smatra da je bjelina koju nose pokazatelj njihove nevinosti jer se vile ne udaju. Primjećuje kako njihovo ljepotu kvari jedino kopitu, a spominje i fenomene poput vilinskog kola, koje ostaje na mjestima na kojima vile plešu te ga treba izbjegavati, otmice privlačnih djevojaka i mladića te krađe konja koje noću jašu pa ih vraćaju vlasnicima sa zapletenim grivama (Škrbić, 2000: 219). Na vilinske noge referira se i Dragić koji ističe kako su vile zlo nanosile samo onima koji bi odali da im je jedna noga konjska, kozja ili magareća. Po predajama koje isti autor navodi, vile su nastale kada su Adam i Eva od Boga skrili šestero od dvanaestero djece pa je Bog skrivenu djecu pretvorio u vile. U drugoj predaji, Bog je u vile pretvorio najljepše Evine kćeri koje je ona od njega zatajila, a prema trećoj su predaji Adam i Eva na krštenje doveli trideset od pedeset djece jer im je bilo neugodno zbog njihove brojnosti. Bog se zbog toga na njih naljutio pa im je rekao da će od ostavljene djece postati vile i vještice. Osim tih predaja, kazivači kažu kako se vjerovalo da su vile duše rano umrlih ili ubijenih djevojaka ili djece (Dragić, 2013: 197–202). Rudan ističe da su u istarskim predajama vile gradile pulsku Arenu, ali je zbog svoje nespretnosti nisu dovršile (Rudan, 2016: 305).

U domu u kojem su živjeli samo muž i žena pjevalo se pjesmu koja započinje ljubavnim prizorom u kojem žena spava mužu u krilu, a potom koledari pozivaju domaćina da ustane:

(...)

*I sa tvojon jubi milon, kolende
koja možda sad počiva, kolende
u tvojemu desnu krilu, kolende
ili desnu ili livu, kolende.
Molimo te sada brate, kolende
ako spiš da se ustaneš, kolende*

(...)

(Fisković, 1992: 15)

Slika koledara koji se nalaze pred kućom na hladnoći i mole da ih se pusti u dvor u kontrastu je s toplinom prethodnoga prizora. Posjetitelji od njih pitaju vino i hranu uz dobre želje:

(...)

*na dvoru je naman zima, kolende
hotila bi se čaša vina, kolende
od večere već je dugo, kolende
hotilo bi se štogod drugo, kolende
Bog van da lipu sriću, kolende
a vi nama pečenicu, kolende
jedan kolač od Božića, kolende
pokraj tega bocu vina, kolende
da možemo nazdravivat, kolende
mlado lito čestitovat, kolende
Živijo nan domaćinu, kolende
s tobom tvoja jubi mila. Amen.*

(Fisković, 1992: 15)

Taj niz koleda završava pjesmom koja se pjevala ženi koja je kući bila sama dok je muž plovio. Iako domaćina nije bilo, koleda je započinjala pozdravom njemu i željom da sutrašnji prvi dan mladog ljeta provede u veselju gdje god bio. Koledari mu žele sreću i da se vrati kući te tamo pronade vjernu ljubav koju uspoređuju s ružom u perivoju, svežnjem cvijeća, ljubdraga i bosiljka. Žele im lijep porod, dvije kćeri i tri sina, koji su i tu uspoređeni sa sokolovima i golubicama.

(...)

*Kad se domu povratijo, kolende
tad milenu jubi tvoju, kolende
ka se šeće po ovon dvoru, kolende
čestitu je učinijo, kolende
našao je u skladnosti, kolende
i u pošćenju kako rusu, kolende
neticanu u perivoju, kolende
ili kako svežaj cvita, kolende
jubidraga i bosijka, kolende
ti se s njome sved milova, kolende.
Lip ti porod porodila, kolende
dvi čeri i tri sina, kolende
nek van bude čas i dika, kolende
gojit jato sokolića, kolende
i pribilih golubica, kolende.*

(...)

(Fisković, 1992: 16)

Čestitaju mlado ljeto i domaćinu koji je u tuđini i njegovoj supruzi koja ga željno čeka i koja pripravlja čaše da se koledari napiju. Iako će večeras biti bez njega, žele da im se ubuduće pridruži:

(...)

*a mi ćemo (Stipe) brate, kolende
bit brez tebe večeraske, kolende
unaprida s nama bijo, kolende
skupa rujno vino pijo, kolende
za mnogo lita i godina. Amen.*

(Fisković, 1992: 16)

U Kučišćima i Žukovcu u koledu su na početku pozdravljali domaćina i njegovu ženu. U toj pjesmi, osim standardnih čestitaka i izricanja želja te molbe za poklonima (*lunbulon* od prašćića, kobasicama, pečenkom), koledari bi nakon što su bili darivani, zapjevali:

*Iznika je dub zeleni, kolende
vaša dika uspomeni, kolende
a po njemu male tice, kolende
napunjavu sve granice, kolende
tu doleti oro resa, kolende
svojin krilon on zatresa, kolende
i otrune zlatno cvijeće, kolende
koje cvati u proliće, kolende.
Nosite ga u zlatara, kolende
u zlatara fina meštra, kolende
da sakuje dva prstena, kolende
jedan (Kate) tebi, kolende
a drugi je Mihu) tvomu, kolende
da bi nosili u radosti, kolende
i u dnevnu i u noći, kolende.*

(Fisković, 1992: 17)

U tom fragmentu nalazi se već viđen i pojašnjen motiv duba na kojem sjede ptice, a na njegov vrh slijeće orao koji svojim krilima maše i na tlo ruši zlatno cvijeće. Cvijeće treba odnijeti zlataru koji će od njega iskovati dva prstena koje će domaćin i domaćica nositi.

4. ZAKLJUČAK

Analizirane kolede s poluotoka Pelješca svjedoče o bogatstvu tradicijske baštine i energičnom životu u zajednici koja je svoje najvažnije blagdane zimskoga ciklusa i imendane proslavljala grupnim ophodima i pjevanjem obrednih pjesama, a čiji korijeni sežu od davnina. U tim ophodima, koji su povezivali zajednicu i jačali njezinu grupnu koheziju te svijest o vlastitom identitetu, pjevane su kolede čiji motivski svijet odražava složenost kulturnih, društvenih i povijesnih prilika na Pelješcu. U njima se zrcali činjenica da svoje ishodište imaju u pretkršćanskim vremenima, a motiv koji to otkriva u najvećoj je mjeri drvo (bor, dub, murva, orah) koje stoji u sredini i oko kojega se skupljaju ptice, a na čijem vrhu stoji ptica grabljivica (orao, sokol) koja simbolizira slavenskog boga gromovnika Peruna. Istoj skupini pripadaju motivi zlatnih resa koje vise na stablu, a koje najčešće ruši ptica s vrha stabla i koje se onda nosi zlataru da iskuje prstenje ili zlatne čaše. Uz čaše se veže broj tri koji ima izrazitu kršćansku simboliku i one su u jednoj pjesmi namijenjene Gospodinu, Djevici Mariji i koledarima, a u drugoj samo koledarima. Mitskom mo-

tivskom spektru također pripadaju motiv brata i sestre koji počivaju pod stablom, ali i metafore kojima su momci i djevojke prikazani kao zeleni borovi i vite jele te ona kojom je djevojka prikazana kao bijela vila. Uz navedenu kršćansku simboliku broja tri i čaša koje su namijenjene Gospodinu i Djevici Mariji, zastupljen je motivski sklop o Isusovu rođenju uz koje su vezani Gospa, Isus, sv. Petar, sv. Ivan Krstitelj i rijeka Jordan te crkvice okađena tamjanom u kojoj Gospa rađa sina.

Osim motiva s mitološkom i religijskom pozadinom, u koledama su zastupljeni i oni iz svijeta flore i faune. Udvaranje mladića djevojkama opisano je kao lov sokolova na golubice, a djevojke su osim s golubicama uspoređivane i s različitim cvijećem i vočkama. Važno je primijetiti da se motivsko-tematski svijet pojedinih koleda prilagođava adresatima kojima su upućene pa one odražavaju njihov socio-ekonomski i društveni status. Nažalost, primjetna je tendencija nestanka prikazanih običaja i pjesama koja koincidira s lošom demografskom situacijom i to je čini posebno zabrinjavajućom. Zbog toga je potrebno neodgodivo i aktivno raditi na očuvanju i revitalizaciji nematerijalne kulturne baštine čiji su dio i analizirane koleda.

LITERATURA

- Badurina, A. (1979). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Belaj, V. (2007). *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Braica, S. (2004). Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, 13, 5–26.
- Detelić, M. (2012). Hrt, konj i sokol u deseteračkoj epici. U S. Marjanić i A. Zaradija Kiš (ur.). *Književna životinja, Kulturni bestijarij II. dio*, 43–75. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Dragić, M. (2018). Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 14, 1, 189–230.
- Dragić, M. (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Dragić, M. (2012). Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu. Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku.
- Dragić, M. (2008a). Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji. U N. Mihaljević (ur.). *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 1, 21–43. Split: Filozofski fakultet u Splitu.
- Dragić, M. (2008b). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet u Splitu.
- Eliade, M. (2006). *Slike i simboli*. Zagreb: Fabula nova.
- Fisković, C. (1992). Božićni običaji i novogodišnje koleda na Orebićima i okolnim selima. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 20, 1, 3–26.
- Frazer, J. G. (2019). *Zlatna grana*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

- Galović, T. (2018). Dubašljanski kolejani. Povijest, baština, tradicija sjeverozapadnog dijela otoka Krka. U E. Rudan, D. Nikolić i J. Tomašić (ur.). *Tragovi tradicije, znakovi kulture. Zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska.
- Gavazzi, M. (1988). *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Katičić, R. (2009). Zlatna jabuka. *Filologija*, 52, 1–86.
- Katičić, R. (2008). Zeleni lug. *Filologija*, 51, 41–132.
- Katičić, R. (2007). Čiji to dvor stoji na gori? *Filologija*, 48, 75–113.
- Katičić, R. (2005). Čudesno drvo. *Filologija*, 45, 47–86.
- Klaić, B. (1987). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kukuljević, I. (3. listopada 1846). Vile (Prinesak k ilirskomu bajoslovju). *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska*, 12, 40.
- Leeming, D. (2003). *From Olympus to Camelot: The World of European Mythology*. New York: Oxford University Press.
- Leger, L. (1984). *Slovenska mitologija*. Beograd: Grafos.
- Lozica, I. (1999). Došli smo vam kolendati. *Narodna umjetnost*, 36, 2, 67–83.
- Milčetić, I. (1917). Koleda u južnih Slavena: na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našeg vremena. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 22, 1–124.
- Obradović Mojaš, J. (2017). *Kolenda u Dubrovniku. Tradicija kolendavanja od 13. do 21. stoljeća*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Perić-Polonijo, T. (1985). Koleda – tekst u ophodu. *Dani hvarskog kazališta*, 2, 358–397.
- Rudan, E. (2016). *Vile s Učke*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šetka, J. (1964). Koledanje u Baškoj vodi. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 42, 467–474.
- Škrbić, N. (2000). Pojedini elementi duhovne kulture primorskih Bunjevaca. U A. Glavičić (ur.). *Senjski zbornik*, 27, 1, 217–225. Senj: Gradski muzej.
- Tomelić, M. (2003). Zimski običaji na poluotoku Pelješcu. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 31, 1–2, 83–96.
- Vinšćak, T. (2002). *Vjerovanje o drveću u Hrvata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zaninović, A. (2018). *Hvarske teme*. Split: Književni krug.
- Žanetić, K. (2016). Božićno koledanje i veseljanje na otoku Korčuli. *Ethnologica Dalmatica*, 23, 71–114.

THE MOTIVE WORLD OF THE PELJEŠAC CAROLS

Summary

At the beginning, the paper defines the term carol (*koleda*) and indicates its multiplicity of meaning and outlines its performance context. It is followed by a motivic analysis of carols from the Pelješac peninsula. The analysis shows that mythical and Christian motifs appear in carols, along with motifs from flora and fauna. From the analysed carols, it is evident that their motive-thematic world adapts to a certain extent to their addressees and reflects their life reality.

Key words: *intangible cultural heritage; Pelješac; carols; motifs.*

IL MONDO MOTIVICO DELLE *KOLEDE* DI PELJEŠAC

Riassunto

In apertura l'articolo definisce il concetto di *koleda* (cortei e canti propiziatori, calenda/calende) e rinvia alla molteplicità dei suoi significati e ne designa il contesto d'uso. Segue l'analisi motivica delle *koleda* sulla penisola di Pelješac (Sabbioncello). La disamina dimostra che nelle *koleda* compaiono motivi mitici e cristiani, e insieme a questi motivi della flora e della fauna. Dalle *koleda* esaminate risulta evidente che il loro mondo motivico-tematico si adatta in certa misura ai loro destinatari e ne riflette la realtà esistenziale.

Parole chiave: *patrimonio culturale immateriale; Pelješac; koleda; motivi.*

Podatci o autoru

Dr. sc. Nikola Sunara, docent je na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu. Područja su njegova profesionalnog interesa: hrvatska nematerijalna kulturna baština, hrvatska usmena književnost te interferencije pisane i usmene književnosti.

E-adresa: niksun@ffst.hr